

АНОТАЦІЯ

Іванюк Р. В. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту.
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

Дисертаційна робота є першим в українській правовій науці комплексним аналізом ключових проблем захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Висвітлено роль національних судів і міжнародного правосуддя в цьому процесі. Зокрема, розглянуто застосовність норм Європейської конвенції з прав людини (далі ЄКПЛ) та практики Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) національними судами для захисту прав осіб в умовах збройних конфліктів, а також можливі моделі застосування правосуддя перехідного періоду для України в умовах збройного конфлікту. Інновацією постає спроба визначення не лише зобов'язань держави стосовно захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, а й умови обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту як підстави для захисту.

У дисертації представлено авторське поняття та власний підхід до розуміння захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, сформульовані положення, які характеризуються науковою новизною.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена необхідністю системного вивчення теоретичних та практичних питань, пов'язаних із захистом прав людини в умовах збройного конфлікту.

У *вступі* дисертаційного дослідження подано обґрунтування актуальності обраної теми; проаналізовано теоретичну та емпіричну основу дисертації; визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дисертації; вказано методи, використані в дослідженні; визначено його наукову новизну; схарактеризовано особистий внесок дисертанта та апробацію результатів дослідження; зазначено інформацію про структуру, обсяг дисертації й кількість використаних джерел.

У розділі 1 «Природа та поняття захисту прав людини в умовах збройного конфлікту» подано загально - теоретичну характеристику природи та поняття захисту прав людини за умов збройного конфлікту.

Зазначено, що прийняття важливих міжнародних документів про права людини – Загальної декларації прав людини та низки міжнародних договорів про права людини – сприяло утвердженню глобальної ідеї про те, що людина має право на захист своїх прав як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

Обґрунтовано, що в контексті збройного конфлікту фіксуються серйозні, нерідко системні, порушення прав людини. За певних умов окремі порушення прав людини можуть являти собою військові злочини та злочини проти людяності, або геноцид народу.

Доведено, що розпочате 24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення РФ в Україну спровокувало величезну кризу у сфері захисту прав людини: збройний напад РФ на Україну вилився в безпрецедентно серйозні та масові порушення прав людини, які мають катастрофічні наслідки для реалізації всіх основних прав людини. Вплив збройного конфлікту в Україні вийшов за рамки прямих порушень прав людини, адже, спричинивши високий рівень руйнувань і перешкод для надання життєво важливих соціальних послуг, як-от охорона здоров'я чи освіта, він серйозно ускладнив не тільки реалізацію основних прав людини, а й їх захист. Гострим питанням постає ситуація, коли держава може заявити про неспроможність захистити основні права людини на непідконтрольних територіях. Тому сьогодні для України нагальна проблема пошуку нових моделей правозахисної діяльності.

Зроблено висновок про те, що збройний конфлікт негативно впливає на державотворчі процеси. Сьогодні в Україні на тимчасово окупованих територіях масово порушуються такі основоположні права людини: право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на гідне поводження та недопустимість застосування до людини тортур, жорстокості, право на справедливе судочинство та захист від свавільного арешту чи вигнання, право на свободу пересування, право на громадянство, право на володіння майном,

право на свободу переконань та їх вираження, право на соціальний захист тощо.

Доведено, що проблема дослідження захисту прав людини в умовах збройного конфлікту в загальній теорії прав людини, міжнародному праві прав людини й міжнародному гуманітарному праві лежить у площині розмежування їх природи, змісту та ролі. Маючи різні історичні та доктринальні корені, вони переслідують спільну мету – захист прав людини, а їх норми правомірно розглядати як взаємодоповнюючі джерела зобов'язань у ситуаціях збройних конфліктів.

Проаналізовано, що загалом між правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом не існує конфлікту щодо засобів правового захисту людини – одночасне застосування норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права потенційно може запропонувати надійний захист прав людини, проте, водночас, порушити низку проблем. Тож варто переосмислити відповідні положення вказаних галузей і принципи їх інтерпретації, щоби проаналізувати можливість їх ефективної взаємодії в контексті правозахисної цілі.

У розділі 2 «Реалізація захисту прав людини в умовах збройного конфлікту» висвітлено механізм реалізації захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Обґрунтовано, що розбудова сталого миру неможлива без забезпечення взаємодії національного та міжнародного правосуддя.

Показано, що чинна національна судова система України фактично проходить тест на те, як діяти в умовах збройного конфлікту (війни) та справлятися з пов'язаними з ним безпрецедентними викликами, дотримуючись стандартів Ради Європи та вимог ЄКПЛ. Одним з ефективних шляхів удосконалення механізму захисту прав людини в нинішніх умовах мають стати правовий моніторинг нормативно-правових актів, у яких унормується такий механізм, і правове реформування правомочних національних інституцій для захисту прав людини.

Зроблено висновок про те, що хоча ЄКПЛ, розроблена для застосування в мирний час, однак протягом останніх десятиліть ЄСПЛ дедалі частіше

звертається до застосування ЄКПЛ у справах, пов'язаних із порушеннями прав людини в умовах збройних конфліктів, що корелює із сучасною субсидіарною теорією співвідношення МГП та МППЛ.

Доведено, що в умовах повномасштабної агресії РФ проти України саме національна судова система відіграє суттєву роль у поступовому подоланні безпрецедентних викликів, пов'язаних із захистом прав людини, чому значною мірою сприяє активне застосування практики ЄСПЛ, а імплементація практики ЄСПЛ національними судами України зумовлює необхідність дотримуватися європейських стандартів із питань прав внутрішньо переміщених осіб, інших категорій осіб, що постраждали від збройного конфлікту.

Проаналізовано, що особливості захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях викликані поєднанням норм національного права, розумінням окупації з точки зору МГП та концепцією «ефективного контролю» у тлумаченні ЄСПЛ, що визначає екстратериторіальні зобов'язання окупаційної держави. Адже у практиці ЄСПЛ послідовно розвивається підхід, за яким держава, яка втратила контроль над певною частиною своєї території, не втрачає повністю своєї юрисдикції щодо неї та повинна всіма доступними правовими засобами сприяти захисту прав своїх громадян, які опинилися на тимчасово окупованій території держави.

Проаналізовано, що правосуддя перехідного періоду є відповіддю на масові порушення прав людини, а сама концепція «правосуддя перехідного періоду» не лише постає чи не єдиним способом подолати серйозні наслідки збройного конфлікту, а й здатна забезпечити відновлення порушених прав постраждалих та притягти до відповідальності винних. Заходи правосуддя перехідного періоду спрямовані не тільки на розв'язання проблем із забезпеченням захисту порушених прав людини; вони мають стати превенцією для запобігання повторенням порушень прав людини шляхом усунення першопричин збройного конфлікту.

Доведено, що, розробляючи власну модель перехідного правосуддя, Україна повинна виконати два ключових завдання: по-перше, забезпечити ефективні механізми компенсації всім жертвам збройного конфлікту; по-друге,

сформувані систему органів кримінальної юстиції, яка була б здатна залагоджувати соціальні конфлікти та, водночас, забезпечити верховенство права. Але, який досвід застосування перехідного правосуддя не обрала б Україна, найважливіше – ця концепція має відповідати міжнародним стандартам прав людини.

Третій розділ «Обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту як підстава для захисту» присвячено дослідженню питання обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту як підстави для захисту прав людини.

Зроблено висновок про те, що обмеження прав людини під час збройного конфлікту є складним, але важливим механізмом забезпечення захисту людини та підтримання суспільного порядку – цей коректний баланс між потребами національної чи світової безпеки й захистом основоположних прав та свобод гарантує, що хоча деякі права людини можуть бути тимчасово обмежені, загальною метою залишається збереження людської гідності, запобігання невинуватим людським стражданням, захист людини загалом.

Доведено, що санкції в умовах збройного конфлікту найбільше використовуються як інструмент тиску на уряди та організації з метою змусити їх дотримуватися міжнародно-правових норм прав людини, проте застосування санкційних заходів може призвести до певних обмежень прав людини. Забезпечення впевненості в тому, що будь-які обмеження прав людини необхідні, пропорційні та підлягають суворому нагляду, має важливе значення для запобігання зловживанням у правозахисній сфері. Зрештою, саме за умов збройного конфлікту захист прав людини найбільше вимагає суворого контролю та дотримання державними інституціями міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.

Ключові слова: права людини, верховенство права, право на справедливий судовий розгляд, захист прав людини, безпека, збройний конфлікт, національне судочинство, Конституційний суд України, міжнародні стандарти правосуддя, Європейський суд з прав людини, міжнародне право, Міжнародний кримінальний суд, притягнення винних осіб до відповідальності, обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту, санкції.

ABSTRACT

Ivaniuk R. V. Protection of human rights in the context of armed conflict. – Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Law, Specialty 081 – Law (08 – Law).– Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the issue of human rights protection in the context of armed conflict. The dissertation is the first comprehensive analysis in Ukrainian legal science of the key issues of human rights protection in armed conflict, the role of national courts and international justice in the protection of violated human rights related to armed conflict, in particular, the applicability of the ECHR and the ECHR case law by national courts to protect the rights of individuals in armed conflict, as well as the study of possible models of transitional justice for Ukraine in the context of armed conflict. The innovation of the thesis is an attempt to analyse not only the obligations of the state to protect human rights in armed conflict, but also the conditions of restriction of human rights in armed conflict as a basis for protection.

The thesis presents the author's concept and own approach to understanding the protection of human rights in armed conflict, as well as formulated provisions characterised by scientific novelty.

The relevance of the thesis is stipulated by the need for a systematic study of theoretical and practical issues related to the protection of human rights in armed conflict.

The introduction of the thesis provides a justification for the relevance of the chosen topic, analyses the theoretical and empirical basis of the thesis, defines the object, subject, purpose and objectives of the thesis, indicates the methods used in the study, defines the scientific novelty of the study, describes the personal contribution of the thesis and the testing of the research results, provides information on the structure, scope of the thesis and the number of sources used.

Chapter 1 'The Nature and Concept of Human Rights Protection in Armed

Conflict provides a general theoretical description of the nature and concept of human rights protection in armed conflict.

The author analyses that the adoption of important international human rights instruments - the Universal Declaration of Human Rights and a number of international human rights treaties - contributed to the establishment of the global idea that a person has the right to protection of his or her rights - both in peacetime and during armed conflicts.

It is substantiated that in the context of armed conflict, serious, often systemic, human rights violations are recorded, and under certain conditions, certain human rights violations may constitute war crimes and crimes against humanity, genocide of a people, a certain ethnic or religious group.

It has been proved that the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, which began on 24 February 2022, has provoked a huge crisis in the field of human rights protection: the armed attack of the Russian Federation on Ukraine has resulted in unprecedentedly serious and widespread human rights violations, which have catastrophic consequences for the enjoyment of all fundamental human rights. The impact of the armed conflict in Ukraine has gone beyond direct human rights violations, as it has caused a high level of destruction and disruption to vital social services such as healthcare and education, and has seriously hampered not only the enjoyment of fundamental human rights, but also their protection. The situation when the state can claim its inability to protect fundamental human rights in the uncontrolled territories is a critical issue. Therefore, today Ukraine faces the problem of finding new models of human rights protection.

The author concludes that the armed conflict has a negative impact on the state-building processes: today in Ukraine, the following fundamental human rights are being violated on a massive scale in the temporarily occupied territories the right to life, liberty and security of person, the right to decent treatment and inadmissibility of torture and cruelty, the right to a fair trial and protection from arbitrary arrest or exile, the right to freedom of movement, the right to citizenship, the right to own property, the right to freedom of opinion and expression, the right to social protection, etc.

The author proves that the problem of studying human rights protection in armed conflict in general human rights theory, international human rights law and international humanitarian law lies in the distinction between their nature, content and role: although they have different historical and doctrinal roots, they pursue a common goal - protection of human rights, and their provisions can be considered as complementary sources of obligations in situations of armed conflict.

The author analyses that, in general, there is no conflict between human rights law and international humanitarian law with regard to the means of legal protection of human rights - the simultaneous application of international human rights law and international humanitarian law has the potential to offer reliable protection of human rights, but at the same time, it can also raise a number of problems. Therefore, it is worth reconsidering the relevant provisions of these fields and the principles of their interpretation in order to analyse the possibility of their effective interaction in the context of their human rights purpose.

Section 2, 'Implementation of human rights protection in the context of armed conflict', deals with the mechanism of implementation of human rights protection in the context of armed conflict.

It is substantiated that building sustainable peace is impossible without ensuring the interaction of national and international justice.

It is shown that today the national judicial system of Ukraine is actually passing a test on how to act in the context of an armed conflict (war) and cope with the unprecedented challenges associated with it, while adhering to the standards of the Council of Europe and the requirements of the ECHR. One of the effective ways to improve the mechanism of human rights protection in the current circumstances should be legal monitoring of the legal acts regulating such a mechanism and legal reform of the competent national institutions for human rights protection.

It is concluded that although the ECHR was developed for application in peacetime, in recent decades the ECtHR has increasingly turned to the application of the ECHR in cases involving human rights violations in armed conflicts, which correlates with the modern subsidiary theory of the relationship between IHL and IHRL.

It is proved that in the context of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, it is the national judicial system which plays a significant role in gradually overcoming unprecedented challenges related to the protection of human rights, which is largely facilitated by the active application of the ECHR case law, and the implementation of the ECHR case law by the national courts of Ukraine necessitates compliance with European standards on the rights of internally displaced persons and other categories of persons affected by armed conflict.

The author analyses that the peculiarities of human rights protection in the temporarily occupied territories are caused by a combination of national law, the understanding of occupation from the perspective of IHL and the concept of ‘effective control’ as interpreted by the ECHR, which defines the extraterritorial obligations of the occupying power, since the ECHR case law consistently develops the approach that a state which has lost control over a certain part of its territory does not completely lose its jurisdiction over it and should, by all available legal means, promote the protection of the rights of its citizens.

The author analyses that transitional justice is a response to massive human rights violations, and the concept of ‘transitional justice’ is not only the only way to overcome the serious consequences of armed conflict, but also can ensure the restoration of the violated rights of victims and bring the perpetrators to justice. Transitional justice measures are aimed not only at addressing the problems of ensuring the protection of violated human rights; they should also serve as a preventive measure to prevent recurrence of human rights violations by addressing the root causes of armed conflict.

It is proved that in developing its own model of transitional justice, Ukraine must fulfil two key tasks: first, to provide effective mechanisms of compensation to all victims of the armed conflict; second, to form a system of criminal justice bodies that would be able to resolve social conflicts and, at the same time, ensure the rule of law. But no matter what experience of transitional justice Ukraine chooses, the most important thing is that this concept must comply with international human rights standards.

The third chapter, ‘Human Rights Restrictions in Armed Conflict as a Ground

for Protection’, examines the issue of human rights restrictions in armed conflict as a ground for human rights protection.

It is concluded that the restriction of human rights during armed conflict is a complex but important mechanism for ensuring human protection and maintaining public order - this correct balance between the needs of national or global security and the protection of fundamental rights and freedoms ensures that although some human rights may be temporarily restricted, the overall goal remains the preservation of human dignity, prevention of unjustified human suffering, and protection of human beings in general.

It has been proven that sanctions in armed conflict are most often used as an instrument of pressure on governments and organisations to compel them to comply with international human rights law, but the application of sanctions measures may lead to certain human rights restrictions. Ensuring that any restrictions on human rights are necessary, proportionate and subject to strict oversight is essential to preventing human rights abuses. Ultimately, it is in the context of armed conflict that human rights protection requires strict control and compliance by state institutions with international legal standards of human rights protection.

Keywords: human rights, rule of law, right to fair trial, protection of human rights, security, armed conflict, national judiciary, Constitutional Court of Ukraine, international standards of justice, European Court of Human Rights, international law, International Criminal Court, bringing perpetrators to justice, restrictions on human rights in armed conflict, sanctions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані

основні наукові результати дисертації :

Публікації у фахових іноземних виданнях, що включені до рейтингових наукометричних баз Scopus, Web of Science Core Collection:

1. Karvatska S., Toronchuk I., Gnatuyk T., Ilika M., **Ivaniuk R.** Breaking Barriers: The Evolving Landscape of Gender Equality and Anti-Discrimination in Sustainable Development. *Juridical Tribune*. 2024. Vol. 14. № 4. P. 706-

720. ISSN: 3008-637X (Web of Science, Scopus Q2) (*Особистий внесок: Іванюк Р.В. здійснив дослідження етапів еволюції гендерної рівності та боротьби з дискримінацією в галузі сталого розвитку; Карвацька С.Б.здійснила аналіз, огляд стратегічних документів, статистичних даних; Торончук І.Ж. упорядковував первинну інформацію по об'єктах дослідження; Гнатюк Т.М. брала участь в аналізі інформації та у формулюванні висновків; Іліка М.І. здійснила аналіз гендерної політики ЄС та її наслідки для України).*

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

2. Карвацька С.Б., **Іванюк Р.В.** Права людини та правосуддя: нові дискусії до питання природи та взаємозв'язку. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 4. С. 3–7. (*Особистий внесок: Іванюк Р.В. збирав, обробляв, упорядковував первинну інформацію по об'єктах дослідження, брав участь в аналізі інформації та у формулюванні висновків; Карвацька С.Б. здійснила аналіз стану та контексту дискусії щодо питання природи та взаємозв'язку прав людини та правосуддя).*
3. Karvatska S. B., **Ivaniuk R. V.** Problems of sexual violence as a human rights violation in the context of armed conflicts. *Juris Europensis scientia*. Науковий журнал. 2023. № 4. Vol. 1. S. 3–6. (*Особистий внесок: Іванюк Р.В. збирав, обробляв, упорядковував первинну інформацію по об'єктах дослідження, брав участь в аналізі інформації та у формулюванні висновків; Карвацька С.Б. здійснила аналіз шляхів вирішення проблем сексуального насильства у контексті збройного конфлікту).*
4. Іванюк Р. Право людини на захист в умовах військового конфлікту та воєнного стану: ключові питання. *Ерліхівський журнал*. 2023. Вип. 7. С. 65–70.
5. Іванюк Р.В. Система державних заходів для боротьби з порушеннями прав людини в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2024. Вип. 82: Ч. 1. С. 65–70.

6. Іванюк Р.В. Проблеми захисту прав жінок та дітей від насильства в умовах збройного конфлікту: правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 40–43.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Karvatska S. B., **Ivaniuk R. V.** Human rights and justice: new discussions on nature and interconnection. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Кременчук, Україна, 2–3 грудня 2022 р. (*Особистий внесок: Іванюк Р.В. збирав, обробляв, упорядковував первинну інформацію по об'єктах дослідження, брав участь в аналізі інформації та у формулюванні висновків; Карвацька С.Б. здійснила аналіз нових дискусій щодо природи прав людини і правосуддя*).
8. Іванюк Р. Дотримання прав людини в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Observance of human rights in the conditions of armed aggression of the russian federation against Ukraine*. Міжнародна наукова інтернет-конференція «Актуальні дослідження правової та історичної науки». Громадська організація «Наукова спільнота». Вип. 45, 18 листопада 2022 р.
9. Іванюк Р. В. Захист прав людини та держави в умовах воєнного стану: міжнародно-правовий аспект. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя – Львів – Одеса – Ужгород – Харків – Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 90 - 92.
10. Іванюк Р. В. Обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. *Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану* : збірник тез Науково-практичної конференції редкол.: А. М. Мерник, М. Д. Вовченко. (м. Харків, 15 квітня 2024 року). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 104–107.
11. Іванюк Р.В. Стан та механізми дотримання прав людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні. *Теоретичні та*

практичні проблеми реалізації прав людини та держави,: матеріали II науково - практичної конференції (м. Одеса, 5 - 6 квітня 2024 р.). Одеса : Молодий вчений, 2024. С. 9–11.